

EGYÉN, KÖZÖSSÉG, NYILVÁNOSSÁG

A címben foglalt három fogalom közül kettő jól ismert a művelődés és a nevelés történetében és elméletében. Ha meg-nézzük az egyénről és a közösségről könyvtárnyi az irodalom, telve értékekkel és időtállóságukban joggal megkérdőjelezhe-tő elemekkel. Gondoljunk csak arra, hogy az utóbbi évtizedek egyes részeiben is mennyire egyoldalú volt a felfogásunk az egyénről és a közösségről, és számos kommunisztikus elemet tartalmazott a kettő egymáshoz való viszonyáról. Volt időszak, amikor az egyéni érdek megfogalmazása már is ideológiai kér-dőjeleket támasztott bennünk. Közösségnek pedig - különösen a munkahelyeken, évtizedekig - a fejlődésüket naplóba rö-g-zítő társadalmi kollektívákat tartottuk. Márpedig, amint er-re a nyári egyetem bevezető előadásában Köpeczi Béla akadémi-kus gazdag sokoldalúsággal utalt, mind az egyén, mind a kö-zösség társadalmi fejlődése, kultúrájának alakulása mai álla-potait tekintve sok szempontból alapjában a francia felvilá-gosodás gondolatvilágába gyökerezik, és ebből kiindulva mér-hető. Tudjuk jól, hogy a reneszansz és a felvilágosodás gon-dolkozó és érző embere a közösségért vállalt felelősségében lesz egyéniséggé, és egyénisége a maga választotta közösség által gazdagodik. Természetes, hogy ebben az általános kép-ben nagyon sok a végletesség, hiszen voltak történelmi korszak-ok, amelyek jelszava "az én házam az én váram" volt, és nem ismeretlen a "kaparj kurta, neked is jut" önző magatartása. Nehezebb a helyzetünk, ha a nyilvánosság fogalomkörének kö-rülhatárolását és alakulását keressük a társadalmi folyama-tpokban. A közelmúltban Debrecenben tartott szakmai vitán jog-gal felmerült, hogy bizonyos nyelvek nem jelölik e fogalmat,

és az elsősorban a német nyelvterület vonzásában alakult ki, történetesen nálunk is az "Öffentlichkeit" magyar fordításában. Azt gondoljuk, nem feladatunk e helyen eldönteni a fogalom fejlődésének legfontosabb tényezőit, valószínű mindannyian értjük, hogy mire gondolunk a mindennapokban a nyilvánosságot illetően. A nyilvánosság tekintetében is helyes, ha a történelmi gyökereket figyelembe vesszük. A polgári fejlődés kétségkívül szükségessé tette az egyén és a közösség kapcsolatának újragondolását, különösen a társadalmi-gazdasági folyamatokban, hiszen a különböző erőviszonyok alakításában igen lényeges volt az egyén és a kisebb-nagyobb kollektívák kapcsolatának formálódása. Amikor a rangok és a hatalmi pozíciók családi öröklése helyébe bizonyos társadalmi választásokon alapuló kormányzás lépett, akkor már lényeges volt a különböző célok, törekvések, eredmények és ellentmondások nyílt egybevetése. Ehhez különös mértékben hozzájárult a kommunikáció fejlődése, századunkban a tömegkommunikáció megjelenése. A nyilvánosság ennek révén a korábbi szűk emberi kapcsolatokat kibővítette, a gyakran két pólusú viszonyokat több pólusúvá tette. A vázlatos felvetés is jelzi talán, hogy indokolt a címben foglalt viszonylatok történelmi folyamatainak alapos elemzése.

Külön fejezetet érdemel a marxizmus-leninizmus klasszikusai és nyilvánosság viszonya. Több évtizedes szemléletünkre jellemző, hogy bár válogatások jelentek meg Marx, Engels és Lenin sajtóról vallott felfogásáról, de a nyilvánosság fogalom a tematikus tárgymutatókban még csak meg sem jelent. Márpedig a sajtó, a tömegkommunikáció inkább eszköze, mint tartalmi lényege a nyilvánosságnak. A klasszikusok ezt jól tudták. Az első internacionálé nyilvános vitáiban szálltak szembe Marx és Engels az általuk vitatott különböző polgári nézetekkel. Lenin pedig, mint az újabb publikációkból megtudjuk, munkássága egészében a társadalom egyik döntő intézményének tartotta a nyilvánosságot. Ezt az élet minden területére értette, a társadalmi, gazdasági, hazai és nemzetközi

vonatkozásokra egyaránt. A párt és a tömegek kapcsolatának fejlesztésében fontosnak tartotta a pártnak a párton kívüliekkel való nyílt és nyilvános, mindenre kiterjedő széleskörű kapcsolatait. De Lenin kezdeményezésére hozták nyilvánosságra a cári rendszer titkos nemzetközi megállapodásait és számos más dokumentumot. Meg kell mondani azt is, hogy természetesen a forradalom győzelmét követően a nyilvánosság lényegesen szűkebb volt a hadikommunizmus időszakában, mint a NEP korszakban. Ma a NEP-et a nyilvánosság szempontjából is az első megújulási szakaszként tarthatjuk nyilván a bolsevik mozgalom történetében. Lenin újszerűen vizsgálta a többség és a kisebbség viszonyában is a nyilvánosságot a megújulás időszakában. Összességében úgy fogalmazhatunk, hogy a szovjet 20-as évek az egyén, a közösség és a nyilvánosság kapcsolatainak új fejlődési szakaszát jelentették, és gazdagították sokoldalúan.

A történelmi fejlődés nagy vesztesége az, hogy a 30-as évektől kezdve mind az egyén, mind a közösség, mind a nyilvánosság veszített korábbi vonzó színességéből.

Az egyén kötelezően öntudatos és önfeláldozó, a központi hatalom elgondolásait vita nélkül elfogadó személlyé kellett hogy váljon, ha nem akart meggyőződése áldozata lenni. Természetesen e korszak is adott az emberi civilizációnak és a mozgalomnak nagyszerű és karakterisztikus egyéniségeket, de mennyivel többet adhatott volna, ha a körülmények erre ösztönzik, és nem ebben gátolják. Azt se vitassuk, hogy önfeláldozó, értékes kollektívák tömege jött létre, amelyeknek igazi kibontakozását azonban ugyanazok a tényezők akadályozták, amelyek az egyéniség önkifejlődését. A nyilvánosság nagymértékben leszűkült, a '20-as évek élénk vitái elmúltak, a vezetői megnyilatkozások lettek perdöntővé minden feladat eldöntésében, és mind a párt, mind a tömegek a nyilvánossággal csak egy szűkre szabott, felülről jövő direktíva továbbítása formájában találkoztak.

Negyedszázadnak kellett elmúlni, hogy az SZKP XX. kongresszusán a nyilvánosság új értelmezést kapjon, persze olyan ellentmondásossággal, hogy N.SZ. Hruscsov kongresszusi ún. "titkos beszéde" a személyi kultusz korszakáról csak napjainkban kaphatott hivatalos nyilvánosságot. Ezzel együtt új folyamatok, gondolatok, kisebbségi vélemények is közzétételre kerültek, míg nem a '60-as évek derekától egy másfél évtizedes ismételt visszafogottság volt a jellemző. A '60-as, '70-es évek természetesen az egyén és a közösség viszonyában lényegesen oldottabbak voltak, mint a háború előtti, vagy az azt követő évtized, és éppen ez tette lehetővé, hogy évtizedünk elején útjára indult és mostanára fogalomká vált otthon és külföldön; a peresztrojka és a glasznoszty. Ha meggondoljuk, mennyi színes egyént, kollektívát ismerhettünk meg az utóbbi évek szovjetunióbeli változásaiból, akkor megállapíthatjuk, hogy nagy esélye van a még létező tartalékok felszínre hozásának. Ez különösen akkor fontos, ha abban is biztosak vagyunk, hogy a szocializmus egész önmegújulásának megállíthatatlan folyamata indult el ebben a viszonylatban. E tekintetben persze ne felejtsük, hogy tragédiák és kényszerítő elemként jelentek meg a szocialista nyilvánosság fejlesztésében. Csernobil - egyebek mellett - a nyilvánosság hiánya tragikus megjelenése is volt a Szovjetunióban. Olyankor hallgattak a veszélyről napokig, amikor fél Európa már különböző mértékben mérgezett felhők alatt élt. Nem csoda hát, ha ezt a néhány napos veszteséget nehéz volt behozni a nyíltság iránti bizalom megteremtése, helyreállításaterületén. De hasonló tanulságokkal járt Afganisztán és a nyilvánosság, a dél-koreai gép sorsa és a nyilvánosság kapcsolódása is. Az utóbbi rövid időszakban jól érzékelhető egy minőségi változás elindulása e téren is. A szocialista közösség többi országának sem lehet más választási útja. Az egymásról szóló tájékoztatásban is csak a realitás védhet meg mindenkit attól a vádtól, hogy tudatosan elferdített képet alkotunk egymásról. E tekintetben, különösen a nemzetközi összefüggésben még a kezdeteknél tartunk, hiszen egy-egy országgal kapcsolatban még aránytalanul

sok az egyoldalú győzelmi jelentés, a szigorúan titkos és bizalmas dokumentumok tömeges jelenléte.

Az egyén, közösség, nyilvánosság problémaköre civilizációs méretekben is új helyzetbe kerül. A közös felelősség önmagunkért és utódainkért, az ember természeti és társadalmi környezetének megvédése a háborús vagy békés pusztulástól, nem tűri az önzést, a zártságot sem országok, sem országcsoportok, sem egyének esetében. A közeledések során sokat tanulhatunk egymástól, bár még igencsak a kezdeti lépéseknél tartunk.

A következőkben hazai dolgainkról szólunk. Az egyén, közösség, nyilvánosság viszonylatában összetett képet örököltünk 40 évvel ezelőtt. Egyszerre volt jelen az önkény, az úrhatnámság, az önzés, az együttérzés, vagy az önfeláldozás olyan történelmi korszak után, amely nem a meghatározóan pozitív jelenségek és folyamatok hatalmi rendszere volt. Persze ilyen körülmények között is éltek és lakottak egyéniségek, működtek értékálló kollektívák, gondoljunk csak a több tízezernyi társaságra, egyesületre, munkásotthonra és tanyai olvasókörré, ahol különböző nézetű emberek sokarcú kollektívákba szerveződhettek. És persze progresszív átfogó mozgalmak is keresték a maguk tömegkapcsolatát, nyilvánosságát. Ebben ott voltak a baloldali erők, a legális és illegális politikai mozgalmak résztvevői. Volt tehát miből elindulni a felszabadulást követően immár új típusú feltételrendszer közepette. A nagy lendületet követő megtorpanás azonban jól mutatta, hogy a Komintern VII. kongresszusának nyitott népfront-eszméje mennyire nem hatotta át a szocialista világ belső és külső viszonyait, a közösség és nyilvánosság viszonylatában. A monolitikus egység látszata fedni akarta az objektíve létező eltéréseket és különbségeket. A türelmetlenség rossz példáját mutatja a jugoszlávokkal kapcsolatos viszony alakulása. Belülről azonban nálunk is kettős nyilvánosság érvényesült. Egy nagyon sok ellentmondással átszőtt szűk belső nyilvános-

ság nem is a pártmozgalom, hanem a vezető testületeken belül és egy erősen megszűrt, egyirányú, direkten orientáló, majdhogynem utasító társadalmi nyilvánosság.

Az 1956-os eseményeket követően új helyzet állt elő. A társadalom önmegújulásának egyik döntő tényezőjévé vált a nyitottság, a nyilvánosság, az őszinteség. Ha megnézzük a különböző dokumentumokat, három évtizeddel ezelőtt történelmi jelentőségű áttörés indult meg a nyilvánosság tekintetében. De döntően és időtállóan másként alakult az egyén és a közösség viszonya is. Az a törvényesség, amely a tisztességesen alkotó egyénnek biztonságerzetet ad, akkor kezdett kifejlődni. Új típusú közösségek is létrejöttek a gazdaságban, a társadalomban egyaránt. A fellendülés a '60-as években egy reformgondolkodás és cselekvés kibontakozásában öltött testet. Korábban alig ismert eszmék, nézetek szabad áramlása indult el, itthon és külföldről, korábban kitagadott és az egyén, közösség, nyilvánosság viszonyában kulcsszerepet játszó olyan tudományok indultak lendületes fejlődésnek, mint a szociológia és a pszichológia, és lehetne még sorolni. A lendületet külső és belső megtorpanások sajnálatosan fékeztek a '60-as évek végétől. A szovjet reformkezdemények befagytak, a csehszlovák törekvések vakvágányra futottak, saját hibáinkból és barátaink félreértéséből reformtörekvéseink kérdőjelek sorát támasztották a szocialista világban. Annakidején emiatt is nemritkán indokoltan vagy indokolatlanul elmarasztaltuk a nyilvánosság fórumait. Azt mondtuk, hogy túl sokat írnak az új vonásokról, és aránytalanul keveset a folytonosság jelenlétéről. A mainál alaposabban feltárt tényanyag alapján lehet majd ezt a kérdést a történelmi hűségnek megfelelően kezelni. Miközben párthatározatok sora ösztönzött az egyéni kezdeményezések, a vállalkozások kibontakoztatására, új típusú közösségek létrehozására, a nyilvánosság fejlesztésére, ugyanakkor gyakran állítottuk önmagunk korlátokat saját céljaink megvalósítása elé. Ki ne emlékezne arra, amikor a '60-as, '70-es évtized fordulóján a maszek lett a kispolgáriság el-

leni harc fő célpontja a nyilvánosságban. Megfeledekeztünk arról, hogy a politikai türelmetlenség, a gazdasági kényelmesség, vagy éppen a hatalmi pozíciók félreértése és amorális felhasználása ugyancsak a kispolgáriság fontos mutatója. Ösztönöztük a háztáji fejlesztést, de másik kezünkkel visszafogtuk azt. Javasoltuk a maszeknak, hogy fejlesszen, de ha netán tőkéjét hasznosabban forgatta, mint ahogy azt az állami, közösségi tőkemozgásnál megszoktuk, már gyanús szemmel kezdtünk rá nézni akkor is, ha mindent törvényesen csinált. Ha történetesen a sajtó érzékeny problémákhoz nyúlt, akár belső, akár külső irányban, gyakran kapott sárgacédulát abból a meggondolásból, hogy a probléma attól van, ha azt nyilvánosságra hozzuk.

Az állampolgár előbb értesült fontos dolgokról a nyugati adókon, mint itthon, éppen ezért felértékelődött az úgynévezett második nyilvánosság, a háttérinformáció. Ma már jól látjuk, hogy a nyilvánosság egyoldalú felülről programozása akadályozta az alulról építkező nyilvánosságot. Megszoktuk, hogy a politikai testületek dokumentumainak kizárólagos többsége a szigorúan bizalmas és titkos jelzést kapja akkor is, ha teljes publikálása lenne a társadalmi érdek. Nem ismertük és nem ismerhettük a döntéselőkészítés vitáit, az alternatívákat, a többségi és kisebbségi vélemények alakulását. Műhelyönállóságot hirdettünk, de ha egy politikai konfliktus történetesen a kultúrában tört felszínre, ebből ügyek keletkeztek. Megyénkben a Tiszatáj, a Szegedi Egyetem rangos helyet foglal el "ügyeink" sorában, amelyek tanulságait alaposan elemeznünk kell, éppen a jövő érdekében. A '80-as években "áremelő" párt lettünk, hiszen minden áremelést az alapszervezeti titkár jelentett be. Vitatkoztunk nézetekkel, a nyilvánosság előtt úgy, hogy azokat a nézeteket a nyilvánosság hivatalosan nem is ismerhette. Van tehát eredményünk és elmentmondásunk is, amellyel a jövőben alaposan szembe kell nézni. Nem ismertük fel időben, hogy a nyilvánosság szoros kölcsönhatásban fejlődhet csak a gazdasági-társadalmi folya-

matokkal. Igényeltük a nyilvánosság jelzéseit a politikai folyamatokról, gondoljunk az információkra, de a válaszok sorra elmaradtak, vagy esetlegessé váltak. Őszöntönőztünk a helyi nyilvánosságra, de nem támogattuk a városi kommunikációs fórumok megjelenését. E téren azt is meg kell mondani, hogy egy-két éve minőségi változás köv. etkezett be. Újszerűen kell foglalkozni az egyén, a kisközösség és a nyilvánosság viszonyával is. Ha nyitnak, nyitottak vagyunk, és őszinték egymás iránt, akkor kisközösségeket nem bomlaszthat a suttogó pletyka, hanem nyílt szolidaritás köti össze. A nyilvánosságban nagyobb szerepet kell adni az emberek egyéni arculatának, a vezetőnek és beosztottnak egyaránt éppúgy, mint a dinamikusan mozgó közösségek új kohéziós erejének. Rendezésre vár a kisebbség nyilvánossága, a pluralizmus nyilvánossága azzal együtt, hogy ez nem mehet a mozgalmi és nemzeti egység rovására, hanem az alkotmány és a szocializmus platformján éppen annak erősítését kell szolgálnia.

A nyilvánosságot nem most kezdjük gyakorolni, de mélyreható önmegújulásra nagy az igény. Rövid idő alatt korábban zárt testületek váltak nyilvánossá, és ez bizalomerosító tényező volt. Talán nem érdektelen, hogy a Magyar Televízió a Csongrád megyei pártbizottság üléséről is adott helyszíni közvetítést. De nagyobb nyilvánosság kell a munkahelynek, a lakóhelynek, a társadalmi egyesüléseknek és egyesületeknek a működése területén is. Meg kell találni a szervezeti formáját annak, hogy az apparátusok tagjai ne csak a saját munkahelyi alapszervezeteikbe tömörülhessenek, hanem mindezekelőtt azon kívüli alapkollektívákba. Különösen településeknél megnövekszik a vezetés közvetlen választásának lehetősége, a pályázat, a többes jelölés során történő egyéni megméretés. Ha ez általánossá válik, természetes eleme lesz az egyén, közösség, nyilvánosság új viszonyának, és mindannyiunk gazdagodását szolgálja.

Sokat kell tanulnunk a tolerancia területén. Ha nem a nyitottság határozza meg mindannyiunk viszonyát a kollektívához,

ha a vitákban nem a Lukács Györgynél oly fontosnak tartott közös igazságkeresés lesz a meghatározó, akkor nem sokat lépünk előre. A mai lendületes vitáinkban nemritkán találkozunk intoleranciával, amelynek az a lényege, hogy igazán demokratikus gondolkodású csak az, aki velem egyetért. Ebből a magatartásból tovább kell lépni, mert ezt igényli az élet minden területe. A most készülő módosított, de valószínűen új alkotmány minden jel szerint sok tekintetben hozza új helyzetbe az egyén, a közösség és a nyilvánosság viszonyát. Ma már jól látszik, hogy kevés a sajtótörvény, e helyett törvény kell a nyilvánosságról. A párt készülő módosított szervezeti szabályzatában bizonyára fontos helyet kap az egyén, kisebbség, többség, nyilvánosság viszonya. Mindezek érdekében széleskörű hazai és összehasonlító tudományos kutatásokat is folytatnunk kell, amelyek már elindultak, és Csongrád megyében is vannak immár értékes alkotásokat publikáló képviselői. Új gondolkodás kell e téren is, amely nem egy határozattal fog teljeskörűvé válni, hanem mindenekelőtt önmagunkban kell gyakorolni és egymásnál elősegíteni.